

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Лабораторія психології навчання імені І. О. Синиці**

Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми

Збірник наукових праць

Київ – 2021

Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол № 6 від 29.04.2021 року).

Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : збірник наукових праць / за ред. С.Д.Максименка. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2021. 511с.

Редакційна колегія:

Максименко С.Д., дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **Бучма В.В.**, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка; **Дзюбко Л.В.**, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник; **Каплуненко Я.Ю.**, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник; **Шатирко Л.О.**, старший науковий співробітник Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України.

У збірнику наукових праць наведено сучасні доробки психологічної науки з питання побудови гуманістично спрямованої особистісної взаємодії між суб'єктами освітнього простору. До збірника увійшли матеріали, які були представлені на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми», яка відбулася 29-30 березня 2021р. на базі Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Провідними фахівцями з України, Республіки Казахстан та Республіки Узбекистан презентовано результати, здобутки і висновки теоретичного вивчення та емпіричних розвідок означеної проблеми, вироблено сучасне бачення нових психологічних підходів у цьому напрямку, запропоновано шляхи і перспективи подальших наукових пошуків.

Наведено освітні, вікові, гендерні та інші аспекти психолого-педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього простору. Запропоновано аналіз новітніх тенденцій у дослідженнях психології розуміння. З точки зору сучасності розглянуто питання особистісної ідентичності. Нового звучання набули надзвичайно актуальні питання якості навчання, реалізації формування компетентностей, розкриття когнітивно-особистісного потенціалу учнів та вчителів, питання творчості та обдарованості у освітньому просторі навчального закладу, професійне становлення та розвиток професійних компетенцій, різні аспекти економічної соціалізації в освітньо-виховному процесі. Наголошено на важливості і необхідності психологічного аналізу, психологічної експертизи різних аспектів освітнього простору; забезпечення необхідних умов для психологічного здоров'я, розвитку і благополуччя всіх суб'єктів взаємодії; моніторингу і підтримки реформ сучасної освіти. Розглянуто різні аспекти, інтегративно-креативної та інноваційної діяльності. Проаналізовано нові реалії сучасного освітнього простору: питання змішаного навчання та дистанційної освіти, робота психологів в умовах пандемії Covid, ризики медіа впливів на суб'єктів взаємодії, задачі інклюзивної освіти, питання гендерної ідентичності, особливості роботи з учнями, постраждалими в зоні бойових дій.

Збірник адресований фахівцям-психологам науковцям та практикам, викладачам закладів вищої освіти, педагогам та вихователям, аспірантам та студентам, усім, хто цікавиться проблемами сучасної розвивальної освіти.

Матеріали опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність викладеного матеріалу та належність його автору, за правильне цитування джерел та посилання на них покладено на авторів статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

- Комилова М. О.**
 Психолого-педагогические проблемы реализации смешанного обучения в медицинских вузах **137**
Komilova Malokhat O. Psychological and pedagogical problems of implementation of mixed education in medical universities
- Кривоконь Н. І.**
 Особливості професійної взаємодії в інклюзивному просторі під час пандемії: погляд супервізора **145**
Kryvokon Nataliya I. Features of professional interaction in inclusive space during a pandemic: supervisor's view
- Курбанов И. Х.**
 Приоритет педагогической инновации в исследовании психологической готовности педагогов к инновационной деятельности **154**
Kurbanov Ihtiyor H. Hikmatovich, Priority of pedagogical innovation in the research of the psychological readiness of teachers for innovative activities
- Курбанова Г. Н., Юлдашова Ш. Т.**
 Основные структурные компоненты интегративно-креативной деятельности в образовательном процессе медицинского вуза **165**
Kurbanova Gulnoz N., Yuldasheva Shakhlo T. Main structural components of integrative-creative activities in the educational process of a medical university
- Кутішенко В. П., Дружиніна А. Є.**
 Ненасильницьке спілкування як технологія підготовки молоді до подружньої взаємодії **172**
Kutishenko Valentina P., Druzhynina Alona Ye. Nonviolent communication as a technology of preparing young people for marital interaction
- Лавренко О. В.**
 Дослідження ставлення студентської молоді до неетичних способів економічного самозабезпечення **179**
Lavrenko Olga V. Research into students' attitude towards unethical ways of economic self-support
- Латиш Н. М.**
 Вікові особливості творчого мислення молодших школярів **191**
Latysh Nataliya M., Age features of creative thinking of junior schoolchildren
Age features of creative thinking of junior schoolchildren

2. Яворская С.Д., Николаева М.Г., Болгова Т.А., Горбачева Т.И. Инновационные методы обучения студентов медицинского ВУЗа // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 4.;
3. Kurbanova G.N. Important directions for the development of creative abilities and creative abilities of youth // "Pedagogical skill" // Issue 3, 2019. -P. 67-72.
4. Kurbanova G.N. Formation of professional thinking in future // International Journal for Advanced Research In Science // Volume 10, Issue 05, May 2020.-P. 98-102.
5. Yuldashova Sh. T. Prerequisites for the Development of Creative Thinking // Middle european scientific bulletin // Volume 8, January 2021.-С. 287-289
6. Гулноза Курбанова, Шахло Юлдашова.- Mustaqil ishni tashkil etish tamoyillari // Преподавание языка и литература// №3 2021.-С. 9-11.
7. Курбанова Г.Н. Особенности профессионального мышления как фактор обучения медико-педагогического персонала современного этапа // Университетская наука: взгляд в будущее, 2020. – С. 763–766.

НЕНАСИЛЬНИЦЬКЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО ПОДРУЖНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Кутішенко Валентина Петрівна (м. Київ, Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5597-705X>

Дружиніна Альона Євгеніївна (м. Київ, Україна)

У статті розкрито основи методу ненасильницького спілкування, представлено модель впровадження цього методу у підготовку молоді до подружньої взаємодії. Процес підготовки передбачає формування у молодих людей спостережливості як здатності відчувати себе та зосереджуватися на партнері, системи гуманних настанов на подружню взаємодію, соціально-перцептивних умінь та здатності до відкритості і довіри.

Ключові слова: *ненасильство, ненасильницьке спілкування, подружня взаємодія, спостережливість, емпатія.*

The article reveals the basics of the method of nonviolent communication, presents a model of implementation of this method in preparing young people for marital interaction. The training process involves the formation of young people's observation as the ability to feel and focus on the partner, a system of humane

guidelines for marital interaction, socio-perceptual skills and the ability to openness and trust.

Keywords: *nonviolence, nonviolent communication, marital interaction, observation, empathy.*

Актуальність. Процес демократичних перетворень українського суспільства зумовлює необхідність перебудови основ сімейної взаємодії у напрямку формування нових гуманних стратегій і тактик подружнього спілкування. Традиційні уявлення про норми подружнього спілкування та бажаний образ поведінки представника тієї чи іншої статі зазнають змін. Раніше агресивність і готовність до застосування насильства були допустимими для ідеального чоловіка, як і віталосся застосування маніпулятивних стратегій взаємодії дружиною. Зміна гендерних норм і зразків успішної подружньої взаємодії вимагають перегляду стратегій підготовки молодих людей до цієї взаємодії, адже труднощі подружньої комунікації в молодій сім'ї часто зумовлюються розбіжностями між традиційними настановами щодо правил побудови подружньої взаємодії, які отримали молоді люди в батьківській родині, та новими викликами сьогодення, які потребують від молоді специфічних умінь. У зв'язку з цим, актуальною стає розробка технологій підготовки молоді до подружніх взаємин у сучасних реаліях.

У вітчизняній та зарубіжній психології накопичено теоретичний і емпіричний матеріал про специфіку сімейного спілкування та особливості підготовки молоді до подружньої взаємодії (Адлер А., Варга А., Віннікот Д., Гончаренко І., Долипо Ф., Дрейкурс Р., Каган М., Ковальов А., Пезешкіан Н., Роджерс К., Савонік Ю., Савченко Ю., Сатір В., Семенчук О., Сухомлинський В., Теплюк А., Хлопоніна Н. та ін.). Як показав аналіз наукових джерел сучасні демократичні та духовні перетворення у сфері подружньої взаємодії потребують від молоді специфічних умінь, серед яких чільне місце посідають навички ненасильницького спілкування.

Метою статті є розкриття основ методу ненасильницького спілкування та особливостей впровадження цього методу у підготовку молоді до подружньої взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Ідея ненасильства посідає чільне місце у гуманістичній психології. Так, у теорії самоактуалізації особистості ненасильство виступає як провідний принцип, що дає ключ до розуміння сутності людини та пояснює особливості її взаємодії з іншими людьми. Зокрема, Маслоу А. вважає, що ненасильство – це один із шляхів самоактуалізації особистості як можливості вибору особистісного зростання, можливості робити іншим людям добро, адже через примус добро не робиться. Окрім того, ненасильство виступає способом надання психотерапевтичної допомоги людині через побудову особливих відносин між терапевтом і клієнтом з орієнтацією на "власний стиль" клієнта і невтручання. Саме відповідальність особистості, її незалежність, вміння долати свої власні захисти є основними параметрами ненасильства [3].

Сьогодні у психологічній науці зростає інтерес до різних аспектів проблеми ненасильства у міжособистісній взаємодії. Досліджується сутність ненасильницької комунікації та типи ненасильницьких дій на соціальному рівні (Берроуз Р.); ненасильницькі типи вирішення конфліктів (Ріттер Д.); показники типу ненасильницької людини: низький рівень агресії, слідування моральним принципам, наявність інтегративної сили (Кул В.); складові моделі ненасилля: мир з собою, з іншими, з природою (Бренес А.) [1].

Розвиваючи ідеї ненасильства, у своїх дослідженнях Маралов В. вказує на те, що основою здійснення ненасильницьких дій є уявлення про ненасильство як загальнолюдську цінність. Позиція ненасильства тлумачиться як цілісна систему поглядів, цінностей, мотивів, поведінкових реакцій, що проявляються в особливому ставленні людини до світу і інших людей без використання необґрунтованого примусу, орієнтовану на «посилення існування» іншого об'єкта або суб'єкта взаємодії [2].

Отже, у наукових дослідженнях ненасильство розглядається і як загальнолюдська цінність, змістом якої є життєствердження, духовна сила, незалежність і автономність особистості, і як здатність до позитивної взаємодії з іншими на основі суб'єкт-суб'єктних зв'язків (прояву толерантності, любові, подолання егоцентризму).

У нашому дослідженні ми відштовхувалися від основних положень концепції ненасильницького спілкування, розробленої американським психологом Розенбергом М. Методологічною основою цієї концепції стали принципи ненасильства, відображені у ранньому християнстві, положення гуманістичної філософії Махатми Ганді і основні гуманістичні ідеї американського психолога Роджерса К. З позицій автора концепції, ненасильницьке спілкування визначається як форма спілкування й одночасно метод налагодження певного рівня душевного зв'язку між людьми, що передбачає використання таких двох способів взаємодії між ними: вираження своїх власних почуттів і потреб та емпатійне усвідомлення почуттів і потреб іншого учасника спілкування. Емпатія – це один з основних процесів цього методу, який залежить від умілого внутрішнього діалогу, здатності не засуджуючи слухати. Ціль такого спілкування – усвідомлення, прийняття до уваги бажань іншого учасника розмови для забезпечення кращого взаєморозуміння і рішення конфліктних ситуацій. Метод передбачає формування “емоційної відповідальності”, коли індивід переходить від “емоційного рабства”, яке визначає його впевненість у власній відповідальності за почуття співрозмовника, до “емоційної свободи”, як розумінням відповідальності за власні почуття, а не почуття оточення. Технологія навчання ненасильницькому спілкуванню за Розенбергом М. включає в себе чотири основні компоненти: спостереження; почуття – які виникають стосовно того, що бачимо; потреби, які стоять за нашими почуттями та прохання – конкретні дії, про які ми просимо, щоб наше життя стало кращим [4].

Метод ненасильницького спілкування набуває популярності у всьому світі. Він широко застосовується у практиці взаємодії вчителів з учнями, у бізнесі, при здійсненні соціальної допомоги. Зокрема, Петушкова Л. використовувала технологію методу ненасильницького спілкування у побудові діалога працівника соціальної сфери з клієнтом, наголошуючи, що чіткий алгоритм послідовних операцій, які були розроблені Розенбергом М., допоможуть сформувати вміння виражати себе і емпатійно розуміти клієнта при побудові діалогу з ним [5].

Група вчених Чернецька Ю., Дунаєва Л., Гладченко С. обґрунтували впровадження методу ненасильницького спілкування у практику членів співзалежної родини, що сприяло гармонізації сімейних відносин, а також корекції та профілактиці психологічного насильства в сім'ї [6].

Предметом нашого дослідження стало впровадження методу ненасильницького спілкування у практику підготовки молоді до успішної подружньої взаємодії, оскільки аналіз наукових джерел вказав на брак теоретичних та прикладних розробок з означеної проблеми.

Саме подружнє спілкування повинно виступати прикладом найменш формального та найбільш відкритого й доброзичливого спілкування. Проте часто подружжя жаліється на відсутність знань і умінь щодо способів побудови таких стосунків, особливо на ранніх етапах становлення сім'ї.

Ненасильницьке спілкування у нашому дослідженні розглядається як технологія підготовки молоді до нової культури комунікації в сімейному житті, в основі якої лежать демократичні цінності та партнерська співпраця. Використання методу ненасильницького спілкування у підготовці молоді до подружньої взаємодії передбачає:

1. Формування у молодих людей спостережливості як здатності до внутрішнього діалогу з собою, вміння прислухатися до себе в процесі подружнього спілкування та слухати партнера.

Цей процес включає в себе:

- формування системи гуманних ціннісних орієнтацій та настанов: позитивного прийняття себе, чіткого розуміння психологічних меж власної особистості та поваги особистого простору інших, бережного ставлення до внутрішнього світу партнера, інтересу до його індивідуальних особливостей, налаштованість на пізнання і розуміння цих особливостей, безоцінне ставлення до партнера;
- розвиток пізнавальних процесів: уваги, сприймання (особливо сприймання та розуміння емоцій), пам'яті, мислення. Належний рівень розвитку когнітивної сфери допоможе особистості відчувати та розпізнати прояви свого внутрішнього світ під час спілкування, дозволить зосереджуватися на партнері, чітко означити те, про що він говорить, бачити невербальні прояви його особистості та вміти їх інтерпретувати, не оцінюючи.

2. Забезпечення умов набуття студентами соціально-перцептивних вмінь, які спрямовані на реалізацію у них емпатійного ставлення до себе (співчутливого усвідомлення власного досвіду) та емпатійного ставлення до іншого (сприйняття іншого з глибоким розумінням). Це такі вміння як:

- розпізнавати власні емоції та адекватно їх демонструвати;
- розуміти свої істинні потреби, що стоять за проявами емоцій;
- приймати власні потреби та аналізувати можливості їх реалізації;
- визначати, диференціювати та інтерпретувати прояви зовнішніх ознак партнера, відчувати та ідентифікувати його емоції;
- розрізняти інтерпретацію емоцій від слів та тверджень, які є оціночними;
- розуміти потреби партнера та вміти показати це партнеру.

3. Формування довіри до себе та партнера, що сприятиме автентичному вираженню самого себе та спонукатиме партнера до такої ж поведінки. У цьому контексті важливим є усвідомлення особистістю прохання, як вияву турботи про себе, визнання важливості власних потреб, а також цінності і важливості іншої людини, що прийде на допомогу. Відповідно, важливим є

формування у молоді здатності звертатися за допомогою, вміння формулювати прохання та з вдячністю отримувати допомогу від партнера, а також знаходити можливості самому її надавати.

Висновки. Знання основ методу ненасильницького спілкування, алгоритму його побудови, послідовності операцій, дозволило нам побудувати модель впровадження цього методу у підготовку молоді до подружньої взаємодії, яка включає формування у молодих людей спостережливості як здатності відчувати себе та зосереджуватися на партнері, системи гуманних настанов на подружню взаємодію, соціально-перцептивних умінь та здатності до відкритості і довіри.

Перспективою подальших наукових пошуків ми вбачаємо у обґрунтуванні, розробці та апробації програми формування навичок ненасильницького спілкування молоді в контексті її підготовки до подружньої взаємодії.

Список використаних джерел

1. Маралов В. Г., Ситаров В. А. Проблема насильства в зарубешній психології (обзор публикацій). *Знание. Понимание. Умение.* 2020. № 1. DOI: <http://dx.doi.org/10.17805/zpu.2020.1.15>.
2. Маралов В. Г., Ситаров В. А. Характеристика позиций взаимодействия как форм выражения ценностей принуждения или насильства. *Знание. Понимание. Умение.* 2017. № 1. С. 131–146. DOI: 10.17805/zpu.2017.1.9.
3. Маслоу А. *Мотивация и личность.* -3-е изд. СПб. : Питер, 2002. 478 с.
4. Розенберг, М. *Язык жизни. Ненасильственное общение* / пер. А. Максимова. Москва: София, 2009. 272 с.
5. Петушкова Л. А. Ненасильницьке спілкування як технологія побудови діалогу працівника соціальної сфери з клієнтом. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* 2016. № 1. С. 64-69.
6. Чернецька Ю. І., Дунаєва Л. М., Гладченко С. В. Принципи ненасильницького спілкування як основа взаємодії у співзалежній родині. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія.* 2018. Т. 23, Вип. 2. С. 146-155.